

ЗВІТ ПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

(доповідь голови правління Спілки,
академіка НАН України *Петра Тронька*)

Вельмишановні делегати з'їзду! Високоповажні гості! Учасники нашого зібрання!

Попередній, III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців відбувся 29–30 жовтня 2003 року. Відповідно до статутних вимог саме цього тижня спливають повноваження керівних органів Спілки, обраних з'їздом на п'ятирічний термін. Відтак настав час підбити підсумки проведеної роботи, запропонувавши вашій увазі звіт правління Національної спілки краєзнавців України про діяльність у міжз'їздівський період.

За цей час у нашій країні відбулися помітні зміни. Під впливом здійсненої з народної ініціативи “помаранчевої революції” продовжувала стверджуватися демократія. Україна поступово піднімається з колін і в економічному сенсі. Цьогоріч наш народ і ми з вами урочисто відзначили вже 17-ліття проголошення Незалежності Української держави, об'єктивно оцінили досягнення, здобуті на нелегкому шляху становлення. Але успіхи нашої країни були б значно більшими та вагомішими, якби не було прикрих прорахунків у діяльності найвищих керівних органів держави, що призвели до зростання інфляції, корупції й інших негативних явищ. Усе це не могло негативно не відбитися на соціально-економічному становищі наших співвітчизників.

Нас не може не хвилювати, що прикрі непорозуміння у взаємовідносинах між керівними гілками влади призвели до дочасного розпаду парламенту та призначення чергових позачергових виборів народних депутатів. Від-

сутність стабільності в Україні, неузгоджені дії владних інституцій не лише негативно відбиваються на внутрішньому становищі країни, а й відчутно принижують авторитет нашої держави у світі. Керівники всіх рівнів, обіймаючи поважні посади, клялися віддано служити своєму народові. Так потрібно ж виконувати свої обіцянки. З цього приводу хочеться нагадати слова нашого національного пророка Тараса Шевченка: “Обніміться, брати мої, молю вас, благаю”. Адже, на наше глибоке переконання, тільки єднанням у любові до України можна по-справжньому прислужитися рідному багатостраждальному народові. Тож облиште особисті амбіції і не покладаючи рук працюйте на його благо. Таке наше прохання, прохання делегатів з'їзду.

Помітний внесок у справу духовного відродження і національно-патріотичного виховання громадян рідної країни зробили за звітний період і члени нашої Спілки. Примітно, що до краєзнавства потягнулися сьогодні сотні тисяч ентузіастів, які прагнуть долучитися до історичних знань, аби краще збагнути сенс тих змін, що відбуваються в нашому житті. Хоча ще є чимало охочих підсунути їм як сурогатні версії історичного минулого, так і новітні міфи та нашвидкуруч сфабриковані легенди. Завдання неупереджених дослідників, які стоять на позиціях реалізму, історичної правди, полягає у зваженому, глибоко обґрунтованому висвітленні історичного процесу в усій його складності та суперечності. Історичний пошук має бути пошуком істини, і краєзнавчим дослідженням тут належить

особлива роль. Адже саме на місцях, у наших містах і селах, крізь призму вже узагальненого й осмисленого досвіду, пишеться сьогодні картина минулого, в основу якої кладеться непокращена правда.

Як відомо, серед головних завдань Спілки, визначених постановою III з'їзду, було зосередити зусилля активу на безумовному виконанні вимог Указу Президента України "Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні" та практичній реалізації, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України Програми розвитку краєзнавства до 2010 року, забезпечити піднесення наукового рівня загальнотеоретичних розробок, підготовку узагальнюючих праць з окремих напрямів краєзнавства, розширити роботу з популяризації досліджень, активніше залучати громадськість до збереження та популяризації національної історико-культурної спадщини; більш активно співробітничати з державними установами, науково-дослідницькими центрами, закладами культури й освіти, політичними партіями та громадськими організаціями, зацікавленими в розвитку краєзнавства, відродженні історичної пам'яті українського народу, збереженні унікальних природних скарбів рідної землі.

Питання виконання рішень III з'їзду постійно перебували в полі зору правління Спілки, яке періодично скликало пленуми з найнагальніших проблем краєзнавчої діяльності, а також Президії правління, що проводила свої засідання щокварталу. 2004 року Спілкою разом з НАН України та громадськими організаціями було підготовлено масштабну, вже XI за ліком Всеукраїнську наукову конференцію з історичного краєзнавства, що відбулася в місті Хмельницькому. А наступного 2005-го було проведено низку заходів, зокрема ювілейний пленум правління в Харкові, присвячених 80-річчю Всеукраїнської спілки краєзнавців, яка є гідною спадкоємицею Українського комітету краєзнавства — першої централізованої інституції, що на хвилі національно-визвольного піднесення організаційно об'єднала могутній потенціал численного загалу дослідників рідного краю. Члени нашої Спілки в подячних наукових дослідженнях, виступах і публікаціях віддали належне своїм видатним попередникам, чия подвижницька діяльність дала підстави характеризувати 20-ті роки як зоряний час українського краєзнавства, однак у чорних 30-х більшість

із них зазнала репресій і навіть фізичного знищення. Дійсно, краєзнавство для України завжди було міцним підґрунтям історичної пам'яті. Безпрецедентні гоніння царату на все українське загрожували українству національною смертю, і тільки самовіддані зусилля кількох поколінь краєзнавців підтримували в суспільстві інтерес до культури, мови, традицій українського народу. Характерною особливістю і невичерпним джерелом сили краєзнавства є те, що в ньому нема "двох рівнів" — одного для фахівців, а другого для широкого загалу, маловідомі та напівзабуті штучно викреслені імена, події, факти, які доносить воно до наших сучасників, зрозумілі і цікаві всім. Так само цікаві життєві долі ентузіастів-подвижників, які вбачали своє покликання у збереженні історико-культурної спадщини, у творенні специфічної аури духовності та самоусвідомлення. Обстоювати українські національні цінності і в імперські, і в радянські часи значило свідомо піддавати свою долю небезпечним випробуванням. За дефініцією "репресоване краєзнавство" постають тисячі скалічених життів людей, єдиною провинкою яких була любов до рідної землі. Чимало було зроблено Спілкою для належного увічнення пам'яті всіх громадян, які зазнали репресій від тоталітарного режиму. У підсумку виконання зініційованої Спілкою програми "Реабілітовані історією" громадськість України отримала 25 фундаментальних томів з іменами співвітчизників, які безвинно постраждали.

Неймовірно тяжким випробуванням для українства став Голодомор, влаштований у 1932–1933 рр. тоталітарним режимом. Готуючись до відзначення на високому державному рівні 75-річчя цієї трагедії, Спілка разом з Українським інститутом національної пам'яті і Міністерством освіти і науки започаткувала Всеукраїнську краєзнавчу акцію учнівської і студентської молоді "Колосок пам'яті", в усіх регіонах відбулися краєзнавчі конференції, читання, круглі столи, високий фаховий рівень яких уможливив донести до суспільства страхітливі свідчення, що раніше ретельно приховувалися, дати рішучу відсіч тим апологетам імперської ідеології, котрі як зовні, так і, на превеликий жаль, усередині країни, заперечують сам факт геноциду українського народу. Краєзнавцями записано і видано тисячі монографій, брошур очевидців Голодомору, з ініціативи осередків Спілки встановлено

чимало пам'ятних знаків і висаджено калинові гаї на спомин жертв всенародної трагедії. Робота ця повинна продовжуватися і надалі, щоб мати точну картину тих жахливих часів нашої історії.

У середині ХХ століття чорною хмарою накрила всі українські терени Друга світова війна. Краєзнавці України багато зробили, щоб гідно увічнити безсмертний подвиг воїнів, партизанів і підпільників Великої Вітчизняної, об'єктивно, на підставі ґрунтових документальних досліджень показати всі форми всенародного спротиву коричневій чумі фашизму в усіх без винятку куточках України.

Адже жодна зі славетних і трагічних сторінок нашої історії не повинна стертися з пам'яті народу. Безпідставне очорнення недавнього минулого, як і замовчування фактів, котрі на цьому часовому відтинку комусь уявляються невідповідними з політичних міркувань — злочин перед майбутніми поколіннями. Так само, як і використання вкритих могом ідеологічних кліше в упередженій оцінці всіх етапів національно-визвольної боротьби українського народу.

Серед присутніх делегатів і гостей з'їзду чимало тих, хто на початку 90-х проголосив саме в цьому приміщенні відродження Всеукраїнського краєзнавчого об'єднання у вигляді Спілки, а нині є безпосередньо причетним до того, що за роки незалежності України, особливо в останній часовий період, відбувся справжній ренесанс українського краєзнавчого руху. Саме на таких незвичайних, самовідданих, безкорисливих людей (а їх тисячі й за межами цієї зали) і сивочолих подвижників, як, приміром, Михайло Сікорський, Михайло Пономаренко, Григорій Гуртовий, Михайло Іщенко, і зовсім юних, як пошуковці МАН, котрих може хтось у нашому прагматичному сьогодні й вважає диваками, або каторжанами власної пристрасті, правління Спілки повсякденно спиралося впродовж усієї своєї каденції.

Натомість величезну роботу, спрямовану на реалізацію Державної програми розвитку краєзнавства, поширення набутого досвіду та впровадження нових форм здійснили місцеві осередки в усіх областях і, що дуже приємно повідомити — у нашій столиці. Адже якщо раніше київські краєзнавці переважно гуртувалися навколо відділів регіональних проблем та історико-краєзнавчих досліджень академічного Інституту історії України, то за звітний

період вони нарешті об'єдналися в самостійній Київській міській організації (голова — Олександр Гончаров) з дійовими осередками, зокрема в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та столичних районах. Особливо плідно працює Святошинський районний осередок. Його голова — методист Центру позашкільної роботи “Північне сяйво” Сергій Вакулишин виступив ініціатором створення Святошинського музею історії — поки що єдиного в Києві музейного закладу, що комплексно досліджує й наочно демонструє історичну біографію одного адміністративного столичного району. А буквально кілька тижнів тому відбулася презентація унікального та вельми ґрунтовного (майже на півтисячі сторінок) краєзнавчого видання “Про землю і про людей святошинських”.

Завдяки зусиллям краєзнавчого активу Вінницького обласного осередку (голова — Сергій Гальчак) створено Козятинський міський краєзнавчий музей і експозицію, присвячену Михайлу Грушевському в садибі його діда у селі Сестринівці, відновлено функціонування Бершадського і Могилів-Подільського районних краєзнавчих музеїв, підвищено статус (з громадського на народний) музею Василя Стуса у селі Рахнівці Гайсинського району, 2004 року започатковано випуск журналу “Вінницький край”, а в квітні 2008-го обласної краєзнавчої газети “Пульсуючі джерела”, проведено 11 науково-практичних конференцій, зокрема 21-шу Вінницьку обласну історико-краєзнавчу.

А на Волині (голова осередку — Геннадій Бондаренко) провели вже 28-му обласну історико-краєзнавчу конференцію. Причому 15 з них відбулися за звітний період і кожна з них з метою найширшого залучення місцевих дослідників у різних населених пунктах області. Створюється “Інститут Волині і Полісся”, який має стати центром пошукової краєзнавчої роботи. Триває співпраця краєзнавців Волині з польськими колегами — зокрема видає 4 томи Замосцько-Волинських зошитів. У Луцьку діє відділення Вінніпезького інституту дослідів Волині, яке видає “Літопис Волині” і координує науково-краєзнавчу роботу з українською діаспорою.

Завдяки сприянню ректора Національного гірничого університету Г. Півняка нещодавно створено Дніпропетровське регіональне відділення Науково-дослідного інституту козац-

тва. Його очолила голова обласного осередку Спілки Ганна Швидько. Відділення і Спілка разом працюють у чудовому приміщенні в головному корпусі з великою книгозбірнею краєзнавчої та козакознавчої літератури. За час свого ще короткого існування відділення видало 3 випуски “Січеславського альманаху”, провело краєзнавчі читання про Д. Яворницького, 2 регіональні конференції козацької тематики. Відділення постійно надає консультативну допомогу дослідникам, особливо краєзнавцям-аматорам.

Грунтовні дослідження краєзнавців Донецької обласної організації Спілки (голова — Валерій Романько) промовисто засвідчують величезну роль Донбаського краю у формуванні української державності. Лише недолугі місцеві політики, які за браком освіти не усвідомлюють, що народилися в населених пунктах переважно заснованих українським козацтвом ще понад півтисячі років тому, не гребують повторювати з чужих уст міфи про окремішність цього регіону, його начебто Петровсько-Катерининське походження. Для них Україна — це десь там, “серед смерек і цукрового буряка”. А для місцевих дослідників Донбас історично передовсім край козацької звитяги, першоорачів дикого степу та чумаків, в якому виростили такі українські патріоти, як Володимир Сосюра, Микита Шаповал, Микола Скрипник, Микола Руденко, Василь Стус, Олекса Тихий, Іван Дзюба, автор пісні “Дивлюсь я на небо” Михайло Петренко та багато інших, чії біографії зусиллями краєзнавців нарешті внесено до шкільних програм із вивчення рідного краю.

Житомирське науково-краєзнавче товариство дослідників Волині (президент — Микола Костриця), як і раніше, належить до провідних рухів краєзнавчого руху. Кількість організованих ним науково-практичних конференцій і виданої краєзнавчої літератури важко перелічити навіть у найбільш розлогій доповіді. Авторитет діяльності осередку засвідчує і той факт, що місцевими органами влади було затверджено обласну програму розвитку краєзнавства майже одразу після ухвалення Урядом Державної.

Закарпатський осередок Спілки (голова — Павло Федака) базується при обласному краєзнавчому музеї. Велику увагу осередок приділяє вивченню історії населених пунктів. На сьогодні зібрано цінні документальні свідчення про понад 300 сіл з 12 районів, які ма-

ють бути надруковані у випусках місцевих “Краєзнавчих зошитів”. А вичерпна біографія Колочави Міжгірського району, напрацьована великим шанувальником рідного села, народним депутатом України Станіславом Аржевітиним, уже друкується у 10 великоформатних щедроілюстрованих томах. У Колочаві виходить, заснована земляком повнокольорова газета, яка розповідає про відродження народних ремесел і обрядів, роботу музейного комплексу “Старе село”.

Заслужовує на запозичення та поширення досвід Запорізької обласної організації Спілки (голова — Федір Турченко) щодо активного залучення місцевих краєзнавців, студентів і викладачів вищої школи до збирання матеріалів “Усної історії степової України”, яку публікує у своїх збірках спеціально створений Інститут усної історії ЗНУ.

Віднині майже півтори сотні дослідників рідного краю, офіційно зареєстрованих в Івано-Франківському обласному осередку (голова — Богдан Гаврилів), мають змогу публікуватися на сторінках журналу “Краєзнавець Прикарпаття”, 12 випусків якого вже побачили світ. Змістовні краєзнавчі заходи були проведені до 150-річчя від дня народження Івана Франка та 500-річчя з часу народження легендарної Роксолани. Цікавою подією стало відкриття історико-краєзнавчого музею мікрорайону обласного центру — Опришівці. А взагалі на Прикарпатті діє 160 державних, громадських і навіть приватних (родинних) музеїв.

На III з’їзді прозвучало чимало схвальних слів на адресу сільського голови Германівки Обухівського району Київської області Анатолія Шафаренка, який перетворив поселення, першої писемній згадці про котре понад 900 років, на унікальний історико-культурний заповідник, де встановлено понад 30 пам’ятників і пам’ятних знаків. Відкрито декілька постійних і пересувних музейних експозицій, дбайливо охороняються пам’ятки археології та природи. З метою поширення цінного досвіду краєзнавчої та пам’яткоохоронної роботи Київська обласна організація Спілки (голова — Євген Скляренко, заступник — Наталія Булаєвська) провела виїзне засідання, де ознайомила з ним представників усіх регіонів області та засобів масової інформації. За останній час до визнаних центрів краєзнавчих досліджень в області Національного заповідника “Переяслав” і Фастівського місько-

го музею долучився й Ірпінський літературний музей імені Григорія Кочура.

Кіровоградська обласна організація Спілки (очолював К. Шляховий, з 2007 р. — Олег Бабенко) виступила ініціатором відкриття меморіальної дошки видатному краєзнавцю, історику, археологу, етнографу і педагогу Володимирі Ястребову (1855–1898) на фасаді колишнього Єлисаветградського земського реального училища, започаткувала обласну краєзнавчу премію імені В. Ястребова, співпрацюючи з природоохоронними та географічними інституціями здійснила низку заходів у Ковалівському й Онуфріївському парках та дендрологічному парку “Веселі Бокovenьки”.

Луганським обласним осередком Спілки (голова — ректор Національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка Віталій Курило) в обласній науковій універсальній бібліотеці працює постійно поповнювані електронні бази даних “Краєзнавці Луганщини” і “Пам’ятки та пам’ятні місця Луганщини”. Знаковими подіями стали ювілейні заходи з вшанування знаних краєзнавців Луганщини. На честь відомого дослідника, лікаря, письменника, який створив музеї В. Даля і В. Грінченка, відкрито народний музей Юрія Єненка (1939–1996). Урочисто відзначено ювілейні дати старійшин місцевого краєзнавства Володимира Подова та Юрія Темника. У цьому промисловому краї чимало краєзнавчих досліджень присвячено біографії підприємств, зокрема з нагоди ювілею вичерпно висвітлено стаханівський рух.

Історичну пам’ять, культурні надбання минулого — нинішньому поколінню українців, яке в умовах глобалізації нерідко втрачає своє національно-культурне коріння — під таким гаслом працює краєзнавчий загальний згуртований у Львівському обласному осередку Спілки (голова — Микола Литвин). Проводяться виїзні засідання правління. Так, у Винниках було вивчено стан меморіального будинку І. Огієнка, могили І. Липи, першого в Галичині пам’ятника Т. Шевченку, меморіалу легіону Українських січових стрільців і Галицької армії, визначили концепцію нового музею депортованих українців. За участі представників органів влади, преси та громадськості правління цього річ обговорило стан збереження дерев’яних церков, історико-культурну цінність приватних колекцій, архівів і бібліотек (родин І. Крип’якевича, І. Кордуби та ін.). Налагоджено конструктивну співпрацю з

краєзнавчим центром “Паломник” Фонду св. Володимира, що є визнаним осередком підготовки екскурсодів-львовознавців. Краєзнавці, фахівці й аматори долучилися до написання тритомної “Історії Львова”, яку визнано кращою містознавчою комплексною книгою не лише в Україні, а й в усій Східній Європі. Упорядковано й випущено двотомний каталог “Громадські музеї Львівщини”.

Основним напрямом діяльності Миколаївської обласної організації (голова — Петро Тригуб) є підготовка та проведення регіональних конференцій з історичного краєзнавства та допомога у створенні музеїв (за звітний період у технікумі залізничного транспорту, на історичному факультеті МДГУ та педагогічному університеті).

Одеський осередок Спілки (голова — В’ячеслав Кушнір) з 2004 року проводить комплексні дослідження населених пунктів не лише в межах області, а й вивчає прилеглі райони Молдовського Придністров’я та Румунської Добруджі, де мешкає численна українська діаспора. Важливим наслідком проведеної роботи стало формування відповідного банку даних. За результатами досліджень народної культури і побуту вже видано монографію “Українці за Дунаєм” і збірку матеріалів “Українці Придністров’я”.

Полтавська обласна організація Спілки (голова — Олексій Нестуля) разом з одним із найповажніших в Україні обласним краєзнавчим музеєм значну увагу приділила виставковій діяльності. Так, за звітний період було організовано десятки стаціонарних і виїзних експозицій. Серед них: “Народні промисли Полтавщини”, “Порцеляна і кераміка”, “Приходить час...”, “Єдина родина — моя Україна” (національні меншини Полтавщини), дитячого малюнка “Пам’ятай свій рід”.

Рівненський обласний осередок Спілки (голова — Іван Пащук) чимало робить для увічнення пам’яті дослідників рідного краю. Останнім часом встановлено меморіальні дошки на честь Уласа Самчука, Лаврентія Кравцова, Ігоря Свешникова, Анатолія Грицаєва, Авеніра Коломийця, Олексі Сацюка, Володимира Грабоуса, Олександри Петрикової, Євгена Борового, у Гощі встановлено районну краєзнавчу премію ім. Івана Шишка.

Сумське історико-краєзнавче товариство “Спадщина” (голова Михайло Манько) започаткувало і регулярно проводить Дні пам’яті останнього кошового Запорозької Січі Петра

Калнишевського у його рідному селі Пустовітвіці Роменського району, зберегло від знищення споруджену ним церкву. Велика пошукова робота передувала відзнаменуванню 350-річчя Сум.

Тернопільська обласна організація Спілки (голова — Степан Костюк) випустила фундаментальний тритомний “Тернопільський енциклопедичний словник” — перше в новітній історії України видання, де краєзнавці дістали унікальну нагоду оприлюднити ті безцінні знахідки, що розкривають минуле й сучасне краю, подати інформацію про раніше замовчувані факти українського життя, біографії населених пунктів і їхніх мешканців, увічнити імена незаслужено забутих земляків.

Харківський обласний осередок Спілки (голова — Іван Саратов) у травні цього року відзначив 30-річчя клубу “Краєзнавець”, який плідно працює на базі Державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка. Коло інтересів членів клубу — минуле, сьогоднішнє і майбутнє Слобожанщини: від хутірця, села, невеликого міста, вулиці, садиби, храму, заводу, фабрики, сільгоспдприємства, навчального закладу до регіону в цілому, до всієї України. За цей час тут відбулося 380 засідань (із них 350 краєзнавчих читань), на яких було обговорено понад 500 питань, пов’язаних з історією краю, підготовлено велику кількість біобібліографічних покажчиків й іншої краєзнавчої літератури. Хочу особливо наголосити, що безцінний досвід короленківців у роботі з краєзнавчим загальним краєм заслуговує на широке запозичення книгозбірнями в усіх областях і районах України. Значну повсякденну допомогу дослідникам рідного краю Харківщини, де було понад 80 років тому створено Український комітет краєзнавства, а згодом випущено перший том попереднього видання “Історії міст і сіл”, надає Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна та особисто його ректор Віль Бакіров і декан історичного факультету Сергій Посохов. В області чимало зроблено для гідного увічнення пам’яті та вивчення досвіду піонерів українського краєзнавчого руху.

Херсонський обласний осередок Спілки (голова — Євген Сінкевич) поряд із дослідженням комплексів писемних джерел з історії установ, товариств і організацій Півдня України запровадив і вивчення комплексів джерел особового походження, зокрема епістолярної спадщини наукових, громадських і політич-

них діячів краю Олександра Русова, Андрія Грабена та Миколи Чернявського, мемуаристику членів української громади в Херсоні.

Дослідники Хмельницького обласного осередку Спілки (голова — Володимир Войтенко) продовжують відшуковувати раритетні праці подільських істориків XIX — початку XX ст. і готувати їх до публікації. Так ними перевидаано “Археологічні карти Подільської губернії” Ю. Сіцінського, його ж рукопис “Болохівське князівство 1150–1257” та “Историческое описание заштатного г. Смолрича Каменецкого уезда Подольской губернии” М. Орловського.

Повчальний досвід багатогранної роботи накопичено Черкаським обласним осередком Спілки (голова — Василь Мельниченко).

На сьогодні в усіх містах і районах області діють організації Спілки. Унаслідок проведеної роботи оформлено персональну документацію (заяви, облікові картки, анкети) понад 200 краєзнавців. Позитивний вплив на розвиток краєзнавства справляє співпраця з державними та громадськими органами, передовсім із закладами освіти, бібліотеками, історико-культурними заповідниками. Зокрема, започатковано проведення кожних два роки обласних науково-краєзнавчих конференцій. Перша присвячувалась 50-річчю утворення Черкаської області, друга — 60-річчю Перемоги, третя — проблемам охорони пам’яток, зокрема реалізації державної програми “Золота підкова Черкащини” на 2006–2009 рр. Зараз ведеться підготовка до четвертої конференції, запланованої на лютий 2009 р. і присвяченої 195-річчю від Дня народження Т. Шевченка. У Черкасах та Каневі було проведено Всеукраїнські Максимовичівські читання, а також конференції “Канів у контексті історії України”, “Чигиринщина: історія сьогоднішнього”, “Тригорій Храбан — археолог, історик України та краєзнавець Уманщини”, “Місце і значення Поросся в історії України”. Правління посилює увагу до співпраці із засобами масової інформації. Упродовж останніх п’яти років на місцевому телебаченні регулярно виходять в ефір історико-краєзнавчі передачі “Моя Черкащина” і “У серці України”, а на обласному радіо — “Крізь призму історії”. Важливе місце посідає видавнича справа. До 50-річчя області побачив світ збірник документів “Літопис Черкащини”. Крім цього, упорядковано і видано збірники документів, що стосуються голодомору на Черкащині та краю в роки Великої Вітчизняної війни. У

держархіві області створено спецфонд “Черкаська обласна організація Спілки”. Останнім часом видано книги з історії багатьох сіл, двотомний “Малий енциклопедичний словник Корсунщини” та енциклопедичне видання “Край козацький” про Лисянщину, “Подорож Златокраєм” про населені пункти Золотоноського району. Започатковано також книжкову серію “Подвижники краєзнавства Черкащини”, першу її книгу “Неспокій серця” присвячено ветерану краєзнавства, лауреату обласної премії ім. М. Максимовича, М. Пономаренку, якому виповнилося 85 років. Для відзначення найкращих дослідників рідного краю щорічно вручаються і районні премії — ім. Іллі Шульги у Лисянці та ім. Марії Шкаліберди у Кам’янці.

Чернівецька обласна організація Спілки до розвитку краєзнавчого руху поряд із такими дійовими центрами, як університет ім. Ю. Федьковича, обласні наукова бібліотека та краєзнавчий музей, заповідник “Хотинська фортеця”, активно залучає місцеві музеї історії сіл Бернове, Колінківці, Погорилівка, Подвірне, музейно-етнографічний комплекс Гуцульщини у Підзахаричах, створені цьогоріч музеї “Гончарство Буковини” у с. Коболчин, археологічний у с. Стрілецький Кут і звичайно шкільні музеї.

Чернігівський обласний осередок Спілки (голова — Олександр Коваленко) після III з’їзду започаткував новий видавничий проект — серію біобібліографічних покажчиків “Історики та краєзнавці Чернігівщини”. Відтоді побачили світ 7 її випусків, присвячених як попередникам, так і сучасникам — П. Федоренку, О. Русову, В. Шевченку, В. Ткаченку, М. Чуприні, А. Адругу та І. Дудку.

Кримська республіканська організація Спілки (голова — Андрій Непомнячий) значну увагу приділяє розробці туристсько-екскурсійних маршрутів, організовує походи активістів з метою вжиття охоронних заходів на значних об’єктах культурного надбання та унікальної природи (цьогоріч таких було три: Судак, Новий Світ і Південний берег Криму), проводять безкоштовні екскурсії “Старий Сімферополь” і “Стара Євпаторія”.

Регламент доповіді не дає змогу висвітлити всі набутки наших місцевих осередків, ми стисло виклали лише найбільш притаманні риси діяльності кожного з них, що разом складає мозаїчну палітру безлічі напрямів краєзнавчої діяльності. Гадаю, корисний об-

мін досвідом, накопиченим в регіонах, відбудеться і під час обговорення звіту, і в кулуарах з’їзду. Проте більше, на мою думку, виступаючим слід зупинитися на недоліках і невирішених питаннях. Адже ще не всі обласні осередки були належним чином зареєстровані місцевими органами влади, і тому не набули юридичного статусу. Є організації, котрі обмежили свою діяльність лише обласним центром і великими населеними пунктами і майже не надають допомоги краєзнавцям з глибинки. Розумію, що всім вам було важко, бо Спілка перебувала в статусі громадської організації. Уже майже 10 років ні в столиці, ні на місцях у нас не було жодної вивільненої штатної одиниці. Сподіваємось, що невдовзі справи щодо хоч мінімального забезпечення нагальних потреб в організації краєзнавчої роботи мають зрушити з місця. Завдяки багаторічній наполегливій роботі членів бюро Президії правління Спілки ми все ж домоглися позитивного вирішення, визначеного Указом Президента і постановою Уряду питання про надання нашій організації статусу творчої спілки національного значення на кшталт письменників, журналістів, митців. Цей високий, заслужено отриманий статус передбачає певну структурну реорганізацію Спілки. Звичайно ж її лави згуртують найавторитетніших Несторів-літописців сучасної доби. Але ж ми не маємо права забувати про чисельний загальний дослідників рідного краю, особливо серед підростаючого покоління, які ще не мають солідного творчого доробку, але вже ведуть активну пошукову роботу. Для них слід віднайти такі форми залучення, як краєзнавчі гуртки, клуби, секції, що діятимуть при Спілці з метою творчого зростання її майбутніх членів. Чекаємо на ваші конкретні пропозиції щодо організації роботи Спілки в нових реаліях. Цьому важливого для нашої подальшої життєдіяльності питанню ми плануємо присвятити найближчим часом спеціальний пленум правління.

Водночас переконаний, що і в подальшому кожній творчій роботі наших краєзнавців передуватиме глибока дослідницька робота, що спиратиметься на вироблені десятиліттями наукові критерії. Адже краєзнавство органічно поєднує синтетичність науки з мистецтвом донесення до широкого загалу особливостей історичного процесу. Воно є джерелом поповнення археологічних і етнографічних колекцій, музейних і архівних скарбів, реальним інструментом концентрації суспільної енергії

навколо пріоритетних завдань збереження спадщини віків і довкілля.

І в своїй невтомній діяльності краєзнавці мають на кого спиратися. Уже майже 6 років діє Міжвідомча координаційна рада з питань краєзнавства НАН України. Дієво співпрацюють з нашою Спілкою Центр дослідження історії Поділля у Кам'янці-Подільському, Центр буковинознавства в Чернівцях, Центр дослідження історії Середнього Подніпров'я у Черкасах та інші наукові інституції. Повсякденну допомогу надає академічний Інститут історії України та особисто його директор Валерій Смолій. І не дивно, що краєзнавче середовище постійно висуває зі своїх лав гідних представників, які поповнюють когорту науковців. Як відомо, за період існування Спілки з регіональних краєзнавчих проблем захищено понад 400 дисертацій. З них за останній час — докторські С. Гаврилюк (Луцьк), М. Кострицею (Житомир), А. Непомнячим (Сімферополь), Ю. Котляром (Миколаїв), В. Курилом (Луганськ), В. Обозним і Я. Верменич (Київ), підготовлені до захисту В. Бондаренком (Луцьк), В. Прокопчуком (Дунаївці) і В. Савчуком (Кам'янець-Подільський). Захищено цілу низку кандидатських дисертацій про розвиток історико-краєзнавчого руху в Україні.

За період між III і IV з'їздами проведено понад 600 науково-краєзнавчих конференцій різного рівня — міжнародних, всеукраїнських, регіональних, обласних, місцевих.

Державною програмою серед іншого передбачено запровадження курсу “Краєзнавство” у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю та загальноосвітніх навчальних закладах. Цьому вельми важливому напрямку нашої роботи був присвячений пленум правління Спілки, який відбувся в грудні 2006 року. В його рамках було проведено круглий стіл “Краєзнавство і освіта в Україні”, на якому своїм досвідом запровадження цієї дисципліни поділилися керівники і викладачі Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Полтавського університету споживчої кооперації України, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Кам'янець-Подільського та Херсонського держуніверситетів, Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, Одеського національного університету ім. І. Мечникова, Вінниць-

кого і Чернігівського педуніверситетів, Хмельницького університету управління та права й інших закладів. Окремо хочу сказати про Національний гірничий університет у Дніпропетровську, де, незважаючи на його технічний профіль, діє Інститут гуманітарних проблем (директор — В. Пушкін) з кафедрою історії та культури Подніпров'я. У більшості областей уже впроваджено викладання краєзнавства для учнів середньої школи. Найретельніше, на наш погляд, розроблено курс “Волинезнавство” Волинським національним університетом ім. Лесі Українки. На Полтавщині науково та методологічно опрацьовано засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”, в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. В. Остроградського постійно діють курси та семінари для вчителів з проблем історичного краєзнавства, випущено комплект із 6 підручників для 6–11 класів. У Запорізькій області підручники “Історія рідного краю” отримали учні, починаючи з 5 класу. Навчально-методичний посібник для шкіл “Моя Черкащина” видано за участі обласного осередку Спілки, а учні Чигиринщини до того ж користуються посібником з історії свого району. На Хмельниччині випущено навчальний посібник у двох книгах: “Історія рідного краю з найдавніших часів до новітньої доби” (для 7–9 класів) та “Історія рідного краю новітньої доби” (для 10–11 класів).

Важливою складовою нашої роботи є турбота про прищеплення любові до рідного краю у дошкільних і позашкільних закладах. Велику роботу у цьому напрямі проводить у безпосередньому контакті зі Спілкою Український центр туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. 2007 року було завершено історико-географічну експедицію “Сто чудес України”, метою якої було виявити й описати пам'ятки природи та історико-культурної спадщини. Спільними зусиллями в підсумку було визначено 99 чудес нашої Батьківщини, а на останньому зборі в таборі учнівського туристсько-краєзнавчого активу в Осії на Закарпатті діти ухвалили рішення 100 чудом вважати саму Україну. Нині тривають експедиції “Краса і біль України” з програмами “Свята спадщина” і “З попелу забуття”, недавно започатковані комплексна “Історія міст і сіл України” та історико-етнографічна “Україна вишивана” і вже згадана вище “Колосок пам'яті”.

Наша Спілка має сталі багаторічні стосунки з Українським географічним товариством, адже історичне та географічне краєзнавства міцно пов'язані одне з одним. Нам дуже приємно відзначити, що Незалежна Українська держава тепер має унікальне наукове видання фундаментальний “Національний атлас України”. Значну участь краєзнавці беруть і в туристсько-екскурсійній роботі. У цьому напрямі ми тісно співпрацюємо з Інститутом туризму Федерації профспілок України, разом із яким провели вже не одну науково-краєзнавчу конференцію.

Чимало праць із літературного краєзнавства підготовлено краєзнавчим активом державного педуніверситету у м. Слов'янську, якому на нашу думку вже давно треба присвоїти ім'я Володимира Сосюри, а також обласними осередками Рівненщини, Харківщини, Житомирщини та інших областей. Наші дослідники завжди знаходять підтримку від Національної спілки письменників України, Товариства “Просвіта” ім. Т. Шевченка та Українського фонду культури.

Як і в попередній період, підтвердили свою роль дієвих науково-методичних центрів наші музеї та заповідники. Ми маємо пишатися, що недавно отримав статус національного Музею народної архітектури та побуту України, поповнивши когорту раніше удостоєних такого високого звання заповідників “Переяслав”, “Чигирин”, “Шевченківський” у Каневі, “Батьківщина Шевченка”, “Києво-Печерський”, “Софія Київська”, “Хортиця”, “Давній Чернігів”... Велику роботу ведуть музейні установи не тільки Дніпропетровська, Львова, Чернігова, Харкова й інших великих міст, а районні та сільські, як, наприклад, на Дунаєвеччині Хмельницької області.

Робота краєзнавчих осередків, як і Спілки загалом, постійно висвітлюється засобами масової інформації. Відроджений журнал “Краєзнавство” недавно отримав статус наукового. Але через відсутність бодай якої матеріальної бази виходить на ентузіазмі редакційного й авторського колективів, на жаль, не регулярно. Маємо ми і чимало місцевих видань, деякі з них були названі вище. А є ще журнали й альманахи “Краєзнавець Черкащини”, “Корсунський літопис”, “Добридень” у Лисянці, “Спадщина” у Золотоноші, “Джерельце” у Кам'янці цієї ж області, “Историческое наследие Крыма” (Сімферополь), “Сумська старовина”, “Кіровоградський краєзнавчий вісник”,

“Галицька брама”, “Дрогобицький краєзнавчий збірник” і “Старожитності Дрогобиччини” (Львівщина), “Подільська старовина” (Вінниця) та інші. Понад 150 тематичних повноформатних сторінок “Рідний край” уже вмістила єдина україномовна газета краю “Донеччина”. Періодичні краєзнавчі видання виходять і в інших областях. Користуючись нагодою, хочу від імені всього краєзнавчого з'їзду висловити глибоку подяку працівникам засобів масової інформації — газет, журналів, телебачення та радіо за постійне висвітлення діяльності Спілки та побажати журналістам нового творчого доробку, присвяченого дослідникам рідного краю.

Я свідомо не наводжу назви монографій, довідників, путівників, буклетів, ілюстрованих альбомів та іншої краєзнавчої літератури, виданої членами Спілки. Їх така кількість, що навіть влаштована нами книжкова виставка у фойє всіх не могла вмістити.

Це засвідчує, що місцевими дослідниками рідного краю вже накопичено величезний фактичний матеріал для реалізації найголовнішого і найпріоритетнішого завдання нашої творчої Спілки — підготовки на основі вимог сучасної української історичної науки багатотомного енциклопедичного видання “Історія міст і сіл України”. Повнокровний літопис понад 30 тисяч міст і сіл України має красномовно засвідчити перед народами планети, що ми — велика нація, що, незважаючи на жорстокі удари долі, український народ зберіг свою ментальність, культуру, правічні традиції, зробив вагомий внесок у розвиток світової цивілізації. Ми вдячні за підтримку Міністерству освіти і науки України, яке направило своїм обласним органам листа з вимогою створити підрозділи з викладачів і дослідників-краєзнавців для напрацювання матеріалів до цього видання. Є розуміння у цій справі в Міністерства культури і туризму. Але хотілося б, щоб більш оперативно зреагували на президентське розпорядження щодо його випуску фінансово-економічні відомства економіки і фінансів. Адже без належного матеріального забезпечення ця справа державної ваги не зрушить з мертвої точки. Та, незважаючи на всі труднощі, випуск видання маємо розпочати вже з наступного року.

Багато членів нашої Спілки органічно поєднують краєзнавчу роботу з пам'яткоохоронною, беруть активну участь у створенні “Зводу пам'яток історії та культури”. Спілка працює

у постійному контакті з Фондом відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. Олеса Гончара, завдяки якому постали в усій своїй первісній красі Михайлівський Золотоверхий і Лаврський Успенський собори, відбудовуються інші перлини національної архітектури. Однак загальний стан охорони пам'яток у країні глибоко нас турбує. Серце щемить, коли на наших очах і не десь там у глухому селі, а в самісінькому історичному ядрі Києва на Печерську та Подолі зникають цілі квартали цінної історичної забудови, а на їх місці постає так звана нерухомість у вигляді монстрів-хмарочосів. Нині під загрозою опинились навіть кінотеатри, серед яких "Україна", де свого часу відбулася славнозвісна прем'єра параджановських "Тіней забутих предків", на якій майбутній посмертний Герой України Василь Стус рішуче виступив проти переслідування української інтелігенції. Інший кінотеатр "Жовтень", що розташований у будинку стилю конструктивізму, також комусь заважає. На жаль, не діє навіть президентський мораторій на спорудження багатоповерхівок в історичній частині столиці України.

На завершення звітної доповіді хочу наголосити. Надання нашій Спілці творчого статусу та вивіщення її до рангу національної безперечно свідчить про вагомий роль українського краєзнавчого руху в утвердженні нашої Незалежної Держави, донесенні до широких верств населення її правдивої історії. Але вважаю таку високу оцінку діяльності літописців і дослідників рідного краю лише щедрим авансом, який ми повинні виправдати подальшим розгортанням плідної роботи на благо рідного народу. У повсякденній діяльності на виконання Державної програми розвитку краєзнавства ми маємо добрих побра-

тимів і однодумців в особі багатьох наукових і творчих установ, державних органів, громадських організацій, з якими дружньо співробітничавмо на широкій ниві дослідження історії "малої батьківщини", разом сприяючи відродженню історичної пам'яті, духовності та національної гідності. Спілка, як записано в її Статуті, має виховувати у громадян почуття національної свідомості, глибокої поваги до своєї історії, культури, мови, традицій українського народу й інших народів, пов'язаних з Україною своєю долею, шанобливого ставлення до скарбів рідної природи. Дозвольте з цієї високої, з'їздівської трибуни щиро серцем подякувати всім членам правління, керівникам регіональних краєзнавчих осередків, тисячам і тисячам справжніх подвижників — дослідникам духовних і матеріальних скарбів рідної землі: науковцям, викладачам, аспірантам і студентам вищих навчальних закладів, шкільним учителям й усім освітянам, музейникам, бібліотекарям, архівістам, працівникам закладів культури, організаторам туристсько-краєзнавчої роботи, діячам літератури та мистецтва, журналістам, які на громадських засадах, за покликом серця повсякденно створюють для нинішнього та майбутніх поколінь правдивий документальний літопис кожного куточка нашої Батьківщини. Усі ми спільним загальномаємо докласти максимум зусиль, аби краєзнавство в усіх його формах — науковій, творчій, громадській, освітянській, було ще вище підняте в Українській Державі, а добре ім'я невтомного, безкорисливого дослідника й літописця рідної землі було пошановане гідним чином і звучало гордо. Це залежатиме, передовсім, від кожного з нас, від нашої наполегливої та самовідданої роботи на цій благородній ниві.

